

УДК 159.923-056.87

Поясок Т. Б., Зюман Г. Ю.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Кременчук

ДИАЛОГИЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ОСНОВА ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Розглянуто особливості інформаційного суспільства, що обумовили необхідність застосування інтерактивних методів у педагогіці вищої школи. Визначено різницю у побудові педагогічного процесу індустріального та інформаційного суспільства, показано зміну ролі інформації у постановці когнітивних педагогічних цілей у навчальному процесі та роль інтерактивних методів, розглянуті принципи інтерактивного навчання. Досліджено вплив діалогічного спілкування на його ефективність, показано взаємообумовленість спілкування і взаємодії; виявлено вплив діалогічного спілкування на формування співробітництва та розвиток особистості; визначена роль діалогічного спілкування у побудові навчального середовища, яке стимулює студентів до пошуку та особистісного розвитку.

Ключові слова: діалогічне спілкування, інтерактивне навчання, взаємодія, співробітництво, інформаційне суспільство.

Поясок Т. Б., Зюман А. Ю.

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского, Кременчуг

ДИАЛОГИЧЕСКОЕ ОБЩЕНИЕ КАК ОСНОВА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Рассмотрено особенности информационного общества, которые обусловили необходимость использования интерактивных методов в педагогике высшей школы. Определено разницу в построении педагогического процесса индустриального и информационного общества, показано изменение роли информации в постановке когнитивных педагогических целях в учебном процессе и роль интерактивных методов, рассмотрены принципы интерактивного обучения. Исследовано влияние диалогического общения на его эффективность, показано взаимообусловленность общения и взаимодействия; выявлено влияние диалогического общения на формирование сотрудничества и развитие личности; определена роль диалогического общения в построении учебной среды, которая стимулирует студентов на поиск и личное развитие.

Ключевые слова: диалогическое общение, интерактивное обучение, взаимодействие, сотрудничество, информационное общество.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Методологія інтерактивного навчання у вищій школі суттєво відрізняється від методології традиційного. Перехід від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, відхід від механічної та незмінної до динамічної, організаційно-змістовної відкритої системи навчання, яка наголошує на нескінченній різноманітності підходів, невизначеності, вірогідності відношень тощо, передбачає докорінну зміну методичних стереотипів та зміну методологічних підходів викладача. Впровадження інтерактивних методів навчання потребує від викладача вищої школи розуміння сутності інтерактивного навчання, механізмів що забезпечують ефективність такого навчання. Глибинне розуміння основ взаємодії дозволяє досягти мобільності, гнучкості при підготовці та проведенні занять, запобігти простому копіюванню та формальності підходу. Тому метою статті є розкриття впливу діалогічного спілкування на ефективність інтерактивного навчання.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Сучасне суспільство є інформаційним, у ньому інформація стала одним з найважливіших факторів соціально-економічного прогресу суспільства загалом і особи, зокрема. Проте, розуміння того, що змінилась лише цінність інформації та засоби її переробки, зберігання і розповсюдження є занадто обмеженим.

Наприклад, в індустріальному суспільстві джерелом інформації для студента здебільшого були лекції викладачів та паперові підручники з бібліотеки, кількість наукових журналів була обмежена, та й доступ до них для студентів був ускладнений. Таке положення речей призводило до певної ієрархії педагогічних цілей когнітивної сфери (за класифікацією Б. Блума) при побудові педагогічного процесу. Так, найбільше уваги приділялось саме донесенню знань, їх розумінню та використанню, тобто формування знань, умінь і навичок професійної діяльності вважалось цілком достатнім для досягнення студентом рівня фахівця (рис. 1).

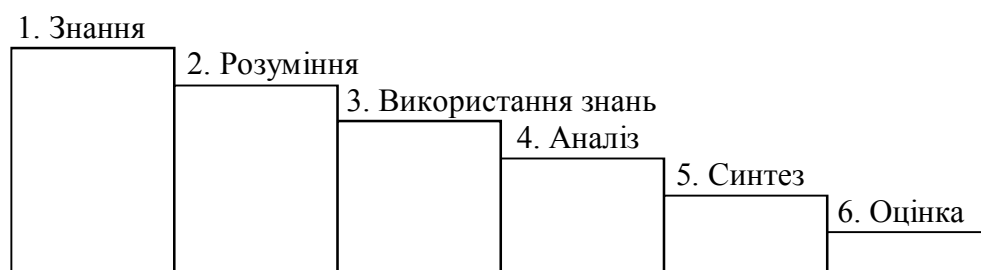

Рисунок – 1. Значущість когнітивних цілей педагогічного процесу в індустріальному суспільстві

В інформаційному суспільстві масовий вільний доступ до електронних книг, мережі Інтернет, послуг «книга-поштою», вільного та безкоштовного доступу до фахових видань суттєво полегшив та прискорив пошук різноманітної інформації. Такий стан справ дозволяє студентам використовувати більше джерел інформації, отримувати консультації від провідних фахівців, слідкувати за сучасними науковими розробками та навіть вступати в диспути з їх авторами, науковцями, викладачами, іншими майбутніми фахівцями, не виходячи з дому. Проте це має і свої недоліки, адже кількість інформації не забезпечує її якості, а інколи, навіть достовірності. Недосвідчений студент може скористатись сумнівними, неперевіреними даними та ненауковими джерелами інформації. Крім того, знання в інформаційному суспільстві набули властивості швидкого «застаріння» та втрати актуальності. Усе вищезазначене призвело до суттєвого зсуву в ієрархії педагогічних цілей когнітивної сфери (рис. 2).

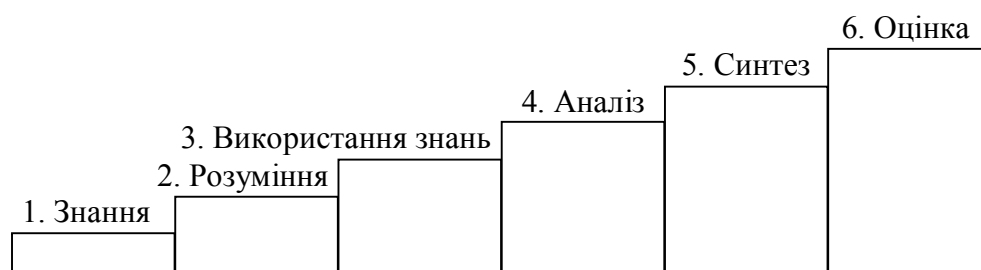

Рисунок – 2. Значущість когнітивних цілей педагогічного процесу в інформаційному суспільстві

Послідовність побудови педагогічного процесу не змінилась, але формування у майбутніх фахівців лише знань, умінь та навичок професійної діяльності є недостатньою.

Вміння оперувати швидкоплинною та об'ємною інформацією, здатність самостійно здобувати знання, формулювати та розв'язувати як стандартні так і нестандартні, творчі завдання набуло суттєвої ваги у компетентності фахівця.

Таким чином, порівнюючи рис. 1 та рис. 2, ми бачимо, що, при побудові педагогічного процесу, в індустріальному суспільстві найбільший рівень значущості припадає на першу педагогічну ціль – «Знання», а рівень цілі «Оцінка» – найнижчий. Це дозволяє підготувати фахівця, здатного гарно виконувати свою роботу, але на цьому його професійний розвиток вважається завершеним. У інформаційному суспільстві (рис. 2) навпаки, педагогічній цілі «Знання» відводиться найнижча значущість, адже тепер інформація є загальнодоступною і швидкоплинною, викладач часто обмежується наданням студентові лише базових знань, більш широку інформацію майбутній фахівець здобуває самостійно, що обумовлює значне зростання значущості таких педагогічних цілей як аналіз, синтез та оцінка. В. І. Пожуєв зазначає, що інформаційний прогрес призводить до прискорення змін в оточуючому середовищі, а викликаний ним дефіцит інформації створює величезні можливості для маніпулювання індивідуальною і колективною свідомістю [1]. А це, на нашу думку, означає, що важливим стають не скільки знання, скільки те, як людина їх використовує. Тобто, вміння правильного підходу до інформації, в першу чергу, відрізняє професіонала від аматора. Ми вважаємо, що дана теза є ключовою у сучасній педагогіці вищої школи. Вона обумовлює необхідність гуманістичного спрямування педагогіки, застосування особистісно-орієнтованого підходу та розвитку андрагогіки.

Отже, зміна ключових рушійних сил суспільства призводить до змін в усіх його структурах, в тому числі і в педагогіці вищої школи, адже саме вона формує «користувачів» цих рушійних сил. Інтерактивні методи навчання у цьому аспекті перетворюються з методів імітації професійної діяльності у методи формування навичок оперування головною рушійною силою сучасного суспільства – інформацією. Інтерактивні методи дозволяють імітувати не тільки професійну діяльність, а також діяльність у робочому колективі, коли необхідно не просто виконати роботу, треба знайти найкращий шлях її виконання, задіючи усі засоби, у тому числі залучаючи своїх колег, тобто спільно шукати оптимальне рішення, працювати в колективі, вносити у процес професійної діяльності пошукові методи, що дозволяє залишатись мобільними, рухатись в ногу з прогресом тощо.

Термін «інтерактивна педагогіка» відносно новий: його ввів у 1975 р. німецький дослідник Ганс Фріц [2]. Слово "інтерактив" залучене з англійської мови від слова "interact", де "inter" - взаємний і "act" – діяти. Таким чином, "інтерактивний" - здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії усіх його членів [3].

Слід зазначити, що у нашому дослідженні ми опускаємо розуміння терміну як взаємодію з будь-чим (наприклад з комп'ютером), залишаючи за предметами (в тому числі програмним забезпеченням) роль засобів навчання.

Інтерактивне навчання тісно пов'язане з діалогічним підходом у педагогіці, який сприяє розгляду особистості через зв'язок її активності з потребами у самовдосконаленні, передбачає перетворення позицій педагога і студента в особистісно-рівноправні. Діалогічне спілкування виступає універсальною категорією, що позначає специфічну форму активності і дозволяє враховувати її багатофункціональну природу у побудові педагогічної діяльності [4].

С. О. Сисоева визначає принципи інтерактивного навчання, які дозволяють нам виокремити роль діалогічного спілкування в інтерактивній педагогіці:

- принцип діалогічної взаємодії;
- принцип кооперації й співробітництва;

- принцип активно-рольової (ігрової) і тренінгової організації навчання [5].

Розглянемо ці принципи більш детально.

Взаємодія та спілкування є взаємообумовленими поняттями, історично спілкування виникло та сформувалося безпосередньо між людьми у спільній трудовій діяльності. Для об'єднання зусиль та організації спільної діяльності людей було необхідно розуміти її сенс, своє місце і свою роль у ній, а також уміло співпрацювати з іншими її учасниками. А це було можливо тільки завдяки спілкуванню з партнерами за допомогою слів, жестів, міміки й інших вербальних і невербальних засобів [6]. Спілкування та діяльність – дві сторони цілісного процесу діалогічної взаємодії, який реалізується в субкультурі родинного середовища, функціонуванні етно-соціокультурних вартостей у часі та просторі [7]. Тобто, спілкування та діяльність є взаємозалежними категоріями.

Розглядаючи особистість, М. М. Бахтін указував на те, що життя за своєю суттю є діалогічним, жити – це брати участь у діалозі: запитувати, слухати, нести відповідальність, схвалювати тощо [8]. Діалог – найперша форма спілкування. М. Бубер зазначав, що діалог не обмежується спілкуванням людей один з одним, він є ставленням людей один до одного, що виражається в їх спілкуванні. Діалог не обов'язково виражається у словах, єдиною його умовою є взаємна спрямованість внутрішньої дії: дві людини, що беруть участь у діалозі, повинні бути, все одно з якою мірою активності або свідомості активності, звернені один до одного [9].

Піддатливість людини зовнішнім впливам суттєво залежить від внутрішніх умов, які є джерелом розвитку, а зовнішні причини – його умовами, обставинами [10]. Таким чином, відповідно до принципу детермінізму, ставлення людини до світу завжди опосередковується спілкуванням з іншими людьми і сформована особистість є результатом того, що саме їй передається ззовні оточуючими. Тому діалогічне спілкування – це спілкування, що виводить індивіда на рівень єдності з родом, колективом, соціумом. У діалогічному спілкуванні взаємодіяльність є завжди діяльністю із залучення до загальних цілей і загальних цінностей.

Вид діяльності обумовлює характер спілкування, спілкування викладача зі студентом буде значно відрізнитись від спілкування того ж самого викладача у колі своїх друзів. Адже на заняттях, як правило, переважає ділове спілкування, спрямоване на допомогу студентам у засвоєнні нових понять, опануванні вміннями та навичками, при цьому викладач виступає в ролі компетентного фахівця та організатора діяльності студентів.

Принцип кооперації та співробітництва обумовлює у інтерактивних методах підхід до побудови взаємодії. Кооперація (від лат. Cooperatio – співробітництво) – форма організації праці, при якій певна кількість людей спільно бере участь в одному або у різних, але зв'язаних між собою процесах праці [11]. Проте, кооперація не є простим процесом спільної праці, вона – прояв співробітництва, що має єдині організаційні основи і єдині глибинні цільові настанови. Співробітництво передбачає взаємодіяльність, координацію зусиль її учасників, упорядкування та комбінування їх зусиль. Включеність у взаємодіяльність усіх її учасників створює певні відносини, що виконують функцію їх з'єднання. О. М. Леонтьєв звернув увагу на дві основні риси спільної діяльності: розподіл єдиного процесу діяльності між її учасниками і зміну діяльності кожного з них. Системоутворюючим фактором спільної діяльності, що об'єднує людей в єдину кооперацію, є загальна ціль, котра здійснює вплив на партнерів взаємодіяльності [12].

Слід зазначити, що наявність лише спільної дії партнерів ще не означає співробітництво, так само як і у спілкуванні, чередування фраз між співрозмовниками не свідчить про те, що діалог відбувається. Наприклад, викладач ставить запитання, студенти відповідають, а ситуація діалогу при цьому не виникає. Відчувається, що кожний ніби виконує свою роль, а спільного пошуку не існує. Партнери відчужені один від одного, їхня діяльність має формальний характер, як люди вони не цікаві одне одному.

Однією з найважливіших умов виникнення діалогу є наявність змістовного поля, яким він опосередковується. Ним можуть бути різні сфери людської діяльності та пізнання. Сміслові поля діалогічного спілкування має відповідати наступним вимогам: у ньому втілені ті інтереси та смисли, які займають в даний момент часу одну з провідних позицій в ієрархії мотивів суб'єкта; кожен з партнерів має власне, яке відрізняється від іншого, бачення змісту смислового поля спілкування; в тому випадку, якщо люди думають по-різному про одне, то воно набуває сенсу і діалог між ними продуктивний [13]. Також визначальною особливістю діалогічного спілкування є рівноправне суб'єкт-суб'єктне спілкування. Мета діалогу – двобічна. З одного боку, вона спрямована на саму людину, самопізнання, саморозвиток, задоволення потреби у розумінні тощо. Одночасно, з іншого боку, метою діалогу виступає інша людина. У діалозі людина відкриває реальність іншої людини, її думок, почуттів, уявлень про світ. Відбувається відкриття нових горизонтів навколишнього світу через світ іншої людини.

У діалогічному спілкуванні мовленнєва мета є не лише у промовця, але й у слухача, така мета називається мовленнєвим очікуванням, вона виявляється у тому, задля чого співрозмовник відгукується на репліку діалогу. Діалогічним, продуктивним спілкуванням є лише те, у якому достатньою мірою перетинаються смислові поля співрозмовників. Тобто, наявність спільної або спорідненої мети спілкування та одночасно відмінного розуміння її предмета є однією із заporук того, що процес діалогу, як гуманістичне спілкування, спрямоване на розвиток особистості, відбудеться.

Таким чином, побудова діалогічного спілкування дозволяє учасникам інтерактивного процесу, за рахунок своєрідного «заглиблення» один в одного, досягти єдності змістовних полів у спільній діяльності і на цій основі побудувати процес співробітництва, досягти змістовного доповнення одним одного та взаєморозвитку.

Принцип активно-рольової (ігрової) і тренінгової організації навчання при застосуванні інтерактивних методів обумовлює найефективніші засоби побудови взаємодії. На відміну від традиційних форм навчання, у тренінгу відбувається активне включення поведінкових моделей і йде взаємообмін досвідом учасників групи. Тренінг – це особлива форма навчання, під час якої студент максимально оволодіває новими знаннями, отримує нові навички, переглядає власні цінності та пріоритети, коригує, удосконалює та розвиває певні якості та властивості своєї особистості, обирає для себе такі форми та методи поведінки, які відповідають саме її ситуації та індивідуальності [14].

Особливістю ігрової та тренінгової організації навчання є їх емоційне забарвлення. Великого значення при цьому набуває атмосфера безпеки, довіри, відкритості, що дозволяє працювати, не боячись помилок, висувати нестандартні пропозиції щодо вирішення навчальних завдань тощо. Задля досягнення цього необхідно створити неформальне, невимушене спілкування яке б дозволило учасникам відкритися. Діалогічне спілкування у цьому завданні є найкращим інструментом, елементи якого використовуються майже в усіх методичних прийомах тренінгу. Так методи групової дискусії, шерінг використовують діалогічне спілкування як основний інструмент праці, психодрама, психогімнастика, рольові ігри в залежності від типу вправи використовують діалогічне спілкування від пошуку нових форм поведінки до відпрацювання нестандартних засобів спілкування, але, у будь-якому разі, вони спрямовані на пошук взаємодії та взаєморозуміння.

Тому ми вважаємо що, діалогічне спілкування є основоположним при організації інтерактивного навчання, забезпечує його якість та обумовлює хід процесу навчання. Вміння викладача спиратись на закономірності діалогічного спілкування дозволяють використовувати інтерактивні методи більш вільно, скоротити час на їх підготовку та досягти гнучкості та мобільності у навчальному процесі вищої школи.

ВИСНОВОК. Отже, вміння майбутнього фахівця працювати з мінливим інформаційним потоком, в тому числі знаходити, оцінювати, творчо використовувати

професійну інформацію, набуло вагомого значення у інформаційному суспільстві. Змінився рівень когнітивних цілей педагогічного процесу, формування професійних знань, вмінь та навичок став недостатнім для випускника вищої школи.

Інтерактивні методи у педагогіці вищої школи дозволяють не лише імітувати професійну діяльність, їх мета набагато глибша – стимулювати студента на прояв самостійності, стимулювати його бажання проявити себе, надихнути на науковий пошук, що складно уявити без опори на діалогічне спілкування. Адже воно дозволяє діяльності, що виконується спільно, перерости у співпрацю, скоригувати загальні та особисті цілі, досягти взаємодії, яка стає розвиваючою, гуманістичною та особистісно-зростальною. Діалогічне спілкування сприяє встановленню довірчих відносин, досягненню відчуття внутрішньої безпеки та комфорту, що дозволяє емоційно наситити процес інтерактивного навчання, досягти емоційного відгуку його учасників, творчого пошуку та натхнення. Тому діалогічне спілкування є невід'ємною частиною інтерактивних методів, воно забезпечує суб'єкт-суб'єктну спрямованість взаємодії, гуманістичність навчання, дозволяє викладачу м'яко керувати процесом навчання та стимулювати особистісне зростання його учасників.

Перспективними напрямками подальшого дослідження є організація інтерактивного навчання у сучасній вищій школі із застосуванням інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пожуєв В. І. Інформатизація як глобальна світова тенденція сучасного інформаційного суспільства / В. І. Пожуєв // Гуманітарний вісник ЗДІА – 2008. – Вип. 32. – С. 4–19.
2. Комліченко О. О. Використання інтерактивних методів в навчальному процесі та підсумковому контролі знань студентів / О. О. Комліченко, О. М. Цветкова // Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. – 2013. – Вип. 3(4). – С. 178–186.
3. Туркот Т. І Педагогіка вищої школи: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
4. Беспарточна О. І. Структура діалогічного спілкування у вищій школі / О. І. Беспарточна, Г. Ю. Зюман // Інженерні та освітні технології. – Кременчук : КрНУ, 2016. – Вип. 4 (16). – С. 24–31.
5. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С. О. Сисоєва. – К. : ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.
6. Тарская О. Ю. Методика преподавания психологи : учеб. пособ. / О. Ю. Тарская, В. И. Валовик, Е. В. Бушуева и др. – М. : Высшее образование, 2007. – 207 с.
7. Черепанова С. О. Філософія родознавства : навчальний посібник / С. О. Черепанова. – К. : Знання, 2008. – 460 с.
8. Вульф Б. З. Педагогика: учеб. пособ. / Б. З. Вульф ; под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Юрайт, 2015. – 511 с.
9. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер, пер. с нем. под ред. П. С. Гуревича, С. Я. Левит, С. В. Лёзова. – М. : Республика, 1995. – 464 с.
10. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академ-видат, 2011. – 384 с.
11. Смеретенко П. С. Гармонізація та синхронізація європейських та українських інноваційних програм / П. С. Смеретенко // Міжнародний науково-практичний семінар, Український НКП EUREKA, Київ, червень 2011. – С. 27–44.
12. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу. навч. пос. / В. В. Москаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
13. Скибицкий Э. Г. Основы делового общения : учебное пособие / Э. Г. Скибицкий, И. Ю. Скибицкая. – Новосибирск : НГАСУ, 2008. – 388 с.

14. Климишин О. І. Теорія і методика тренінгу розвитку духовності особистості. навч. метод. посібник / О. І Климишин. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – С. 32.

Poiasok T., Zuman A.

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk

DIALOGUE COMMUNICATION AS THE BASIS OF INTERACTIVE EDUCATION IN HIGH SCHOOL

The article is devoted to the information society, which necessitated the use of interactive methods in higher education pedagogy. The difference in the construction of the pedagogical process of the interactive and informational society is determined, the role of information in the formulation of cognitive pedagogical purpose in the learning process and the role of interactive methods is shown, the principles of interactive learning are considered. The influence of dialogic communication on its effectiveness is investigated, interdependence of communication and interaction is shown; the influence of dialogue on the formation of cooperation and personal development; The role of dialogic communication in building a learning environment that stimulates students to search and personal development is defined.

Key words: dialogic communication, interactive learning, interaction, cooperation, information society.

REFERENCES

1. Požujev, V.I. (2008), "Informatization as a global trend of modern information society", Humanitarnyj visnyk ZDIA, iss. 32, pp. 4-19. [in Ukrainian]
2. Komličenko, O.O. (2013), "The use of interactive methods in educational process and final control of students' knowledge", Informacijni tehnolohiji v osviti, nauci ta vyrobnyctvi, iss. 3(4), pp. 178-186. [in Ukrainian]
3. Turkot, T.I. (2011), Pedagogika vyščoji školy: Navčal'nyj posibnyk dlja studentiv vyščyx navčal'nyx zakladiv [Higher school pedagogics: textbook for students of higher educational institutions], Kondor, Kiev, Ukraine. [in Ukrainian]
4. Bespartočna, O.I., Zjuman, H.Ju. (2016) "Structure of dialogical communication in higher school", Inženerni ta osviti tehnolohiji, iss. 4 (16), pp. 24-31. [in Ukrainian]
5. Sysojeva, S.O. (2011), Interaktyvni tehnolohiji navčannja doroslyx: navčal'no- metodyčnyj posibnyk [Interactive technologies in adult education: educational - methodical manual], VD «ЕКМО», Kiev, Ukraine. [in Ukrainian]
6. Tarskaja, O.Ju., and Valovik, V.I., and Bushueva, E.V. (2007), Metodika prepodavanija psihologi : uchebnoe posobie [Methods of teaching psychologists : a tutorial], Vysshee obrazovanie, Moscow, Russia. [in Russian]
7. Čerepanova, S.O. (2008) Filosofija rodoznavstva : navčal'nyj posibnyk [Philosophy of anthropology : a tutorial], Znannja, Kiev, Ukraine. [in Ukrainian]
8. Vul'fov, B.Z. (2015), Pedagogika: uchebnoe posobie [Pedagogy: a tutorial], Jurajt, Moscow, Russia. [in Russian]
9. Buber, M. (1995), Dva obraza very [Two ways of faith], Respublika, Moscow, Russia. [in Russian]
10. Savčyn, M.V. (2011), Vikova psiholohija : navčal'nyj posibnyk [Age psychology : a tutorial], Akadem-vydat, Kiev, Ukraine. [in Ukrainian]
11. Smeretenko, P.S. (2011), "Harmonisation and synchronisation of European and Ukrainian innovation programmes", Mižnarodnyj nauko-vo-praktyčnyj seminar, Ukrajin's'kyj NKP EUREKA [International scientific-practical seminar, Ukrainian national club EUREKA], Kiev, June, pp. 27-44. [in Ukrainian]

12. Moskalenko, V.V. (2007), *Psychologija social'noho vplyvu. navčal'nyj posibnyk* [Psychology of social influence. The tutorial], Centr učbovoji literatury, Kiev, Ukraine. [in Ukrainian]

13. Skibickij, Je.G., and Skibickaja, I.Ju. (2008), *Osnovy delovogo obshhenija : uchebnoe posobie* [Foundations of business communication : a tutorial], NGASU, Novosibirsk, Russia. [in Russian]

14. Klymyšyn, O.I. (2008), *Teorija i metodyka treninhu rozvytku duxovnosti osobystosti. navčal'nyj metodyčnyj posibnyk* [Theory and methodology of training of development of spirituality of the individual. The tutorial], Nova Zorja, Ivano-Frankivsk, Ukraine. [in Ukrainian]

Поясок Тамара Борисівна,

д. пед. н., професор,
академік Української академії акмеології,
декан факультету права, гуманітарних і
соціальних наук,
професор кафедри психології, педагогіки
та філософії,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук
Полтавської обл., Україна, 39600.
Тел. +38(067) 269-78-96.
E-mail: poyasoktb@ukr.net

Poiasok Tamara Borysivna,

D.Sc. (Ped.), Professor,
Full Member (Academician) Acmeology of
The Ukrainian Academy,
Dean of Faculty of Law, Humanities and
Social Sciences,
Professor of Pedagogy and Philosophy
Department,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi
National University,
vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk,
Poltava Region, Ukraine, 39600.
Tel. +38(067) 269-78-96.
E-mail: poyasoktb@ukr.net

Зюман Ганна Юрїївна

магістрант факультету права, гуманітарних
і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук,
Полтавська обл., 39600.
Тел.: +38(05366)36000.
E-mail: office@kdu.edu.ua

Zuman Anna Juriivna

Master's Degree Student of Faculty of Law
and the Humanities,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi
National University
20, Pershotravneva St., Kremenchuk, Poltava
Region, 39600, Ukraine.
Tel.: +38(05366)36000.
E-mail: office@kdu.edu.ua

Стаття надійшла 15.09.2017